

HERMANN ISTVÁN: A Veszprémi Egyházmegye igazgatása a 18. században, 1700–1777. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegye, 2015. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai, 37.; A veszprémi egyházmegye múltjából, 28.) 349 old.

Az egyházmegye történetével foglalkozó korábbi generációk előtt jól ismert tényként jelent meg az egyházmegye speciális forrásadottsága. Konkrétan az a sajnálatos tény, hogy a 16. század második felére az oszmán hódítás miatt a szerzetesrendeket is beleértve a katolikus egyházszervezet valójában eltűnt a veszprémi egyházmegye területén. Még a 16–17. század fordulóján is csak a címében létezett az egyházmegye, bár az uralkodók egymás után nevezték ki a veszprémi püspököket, de azoknak tényleges territóriumuk nem volt. Ahol pedig a magyar hatóságok vagy a földesurak a hatalmukat érvényesíteni tudták, ott nem az egyházé, hanem a katonáskodó társadalmi elemeké volt a főszerep. Valójában a főpapok egykori egyházmegyéjük területén katolikus híveket sem nagyon találtak volna, hisz a térségben intenzíven ment végbe a felekezeti képződés, sőt, az olykor megyeszékhely funkciót betöltő Pápa mezőváros a Dunántúl reformátusságának egyik legfontosabb centruma lett.

A 17. század elején még gyakran a működő egyházmegyék területén is a szerzetesrendek által vezetett missziók révén újult meg a magyarországi katolikus egyház. Ezzel a megújulással párhuzamosan láttak hozzá a veszprémi püspökök egyházmegyéjük újjászervezéséhez. De igazi előrelépésről csak az oszmán hódítás, valamint a Rákóczi Ferenc nevéhez fűződő rendi függetlenségi mozgalom végeztével lehetett beszélni. Az egyházmegye területén ekkor került sor a katolikus egyházszervezet újjáalakítására. Így a szerző ezt az időszakot, a 18. századot veszi vizsgálat alá. Minthogy a korábbi kutatások során elkészültek a püspök-életrajzok.¹ Hermann István már e kézikönyvét megelőzően is gazdagon adatolt e kötet előzményeként számon tartandó, alapkutatásokon nyugvó tanulmányt jelentetett meg a Veszprémi Egyházmegye egyházi középírőiről.²

A jelen munka az egyházmegye területi behatárolását követően az egyházigazgatási alapegységéből, a plébániából indul ki, és a 18. század első éveiben a plébániahálózat kiépítését, egyház- és településtörténeti fogalmak tisztázásával az egyházmegye plébániahálózatának a kialakítását mutatja be. A plébániahálózat vizsgálata során a 17–18. század fordulójára, Széchenyi Pál püspöksége idejére, 1687-re több mint egy tucatnyi működő plébániát regisztrált. (A Pilis, Veszprém, Zala, Somogy megyei plébániák jegyzékét a 148–149. sz. lábjegyzetekben meg is adja.) Ugyanakkor a forrásanyag egyenetlensége miatt Széchenyi Pál püspöksége idejére új listát javasol. Így Pilis vármegyében három (Ráckeve, Tököl, Vörösvár), míg

¹ Például: PEHM [MINDSZENTY] JÓZSEF: Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora. Veszprém, 1934. (A veszprémi egyházmegye múltjából, 2.); KÖRMENDY JÓZSEF: Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága, 1665–1720. Veszprém, 1995. (A veszprémi egyházmegye múltjából, 28.)

² HERMANN ISTVÁN: A Veszprémi Székeskáptalan személyi összetétele 1700 és 1777 között. In: Megyetörténet. Szerk.: Hermann István – Karlinszky Balázs. Veszprém, 2006. 179–225. p.

Fejérben és Veszprémben két-két (Ercsi, Mór, illetve Palota, Veszprém) plébánia működését látja igazolhatónak, Zala megyében már tíz ilyen települést említ (Bagod, Kanizsa, Keszthely, Karos, Rezi, Salomvár, Sümeg, Szentbékáll, Tapolca, Zalaegerszeg), Somogyban hármat (Buzsák, Igal, Karád). További 12 plébániát az időlegesen működő plébániák közé kellett sorolnia, például Fokszabadi esetében.

Míg az adatgyűjtés kezdő dátumát Volkra Ottó püspöki kinevezése (1710), a Rákóczi-szabadságharc lezárulása, a szatmári béke (1711) jelentette, a záró dátum jóval egyértelműbben adta magát, ezt a dunántúli egyházmegyék átszervezését jelentő 1777. év alkotja.

Az egyházmegye plébániái gazdagon adatolt bemutatását követően a hálózat kiépülését a szerző mind grafikonokkal, mind évtizedenkénti táblázatos számszerűsítéssel is érzékelteti, illetve a lélekszám-adatokra is kitérve sűrűn adatolja. A plébániahálózat kiépülése mellett a forrásadottságoknak köszönhetően az 1735. évi időmetszetben az egyházmegye területén sűrűn adatolja a plébániaépületek, illetve templomok állapotát, a plébánosok jövedelmét, amit az 1730-as évek közepéről vett adatsorokkal összevet a szomszédos győri, kalocsai, pécsi egyházmegyék jövedelmeivel. A makro- és mikrofilológiai elemzésekből kitűnik, hogy például az egyházmegye területén a Somogy megyei plébániák kirívóan alacsony jövedelműek voltak. Hasonlóan gazdag adatolással mutatja be az egyházmegyes papság 1711 és 1771 közötti létszámnövekedését, a halálozási, távozási, papszentesítési adatok feldolgozásával a papi utánpótlás tér- és időbeli alakulását. Számításai szerint az 1740-es évtizedben volt a legmagasabb az utánpótlás mértéke, ugyanakkor ebben az utánpótlásban a helyi rekrutáció az 1750-es évtizedtől vált jelentőssé, ami egyértelműen a Bíró Márton által újjáalapított szemináriumnak köszönhető. A plébániaszervezés oldaláról mutatja be a szerzetesek plébánia-vezetési gyakorlatát.

A 18. századi Veszprém megye lakosságának felekezeti viszonyaira tekintettel megkerülhetetlen a protestáns (elsősorban református) felekezethez tartozó lakosság helyzetének áttekintése, amelynek tömbjei a plébániahálózat kiépítését is befolyásolták. Ehhez a vizsgálathoz az egyik legbiztosabb adatbázist az 1720-as évek második feléből lehetett nyerni, midőn III. Károly 1725-ben elrendelte a protestáns lelkipásztorok összeírását. 19 evangélikus, 156 református gyülekezet került az évtizedben az egyházmegye teljes területén összeírásra. A szerző kitér a felekezetek közötti konfliktusokra (templomelvételekre) is. A vizsgált periódus végéről, az 1772. évből az egyházmegye Fejér megyei részéből, járásonkénti (bicskei, csákvári, sármelléki) bontásban megadja a lakosság felekezeti megoszlását (katolikus, protestáns, görögkeleti, zsidó).

A plébániaszervezet kiépítését követően mutatja be az egyházszervezet, egyházigazgatás középső szintjének (főesperességek, esperesi kerületek) létrehozását, alakulását.

Végül az egyházmegye irányítóit (esperesek, veszprémi plébánosok, tiszteletbeli kanonokok, kanonokok) mutatja be, majd ezt követően egyes püspökök (például Széchényi Pál: 1700–1710, Volkra Ottó János: 1710–1720, Esterházy Imre: 1723–1725, Acsádi Ádám: 1725–1744, Padányi Bíró Márton: 1745–1762, Koller Ignác: 1762–1773, vacantia: 1773–1777) kerülnek ismertetésre. A bizonytalan Zádori Mihály kivételével az egyházmegye kanonokjait egyházmegyei beosztással, születési helyük szerint, veszprémi

szolgáltatukat megelőző állomáshelyük alapján adatolta. Végül az egyházmegye vezetésének a bemutatására a püspökök és helynökeik lelképásztori, egyházkormányzati, bíraskodási feladatait tekintette át. A kötet végén Bíró Márton példáján egy püspök mozgásterreit mutatta be az egyházmegyei elit alakításában.

A kötet függelékeként a szerző közreadta a veszprémi egyházmegye helynökeinek, kanonokjainak, espereseinek 1700 és 1777 közötti archontológiáját. Ugyancsak a függelék részeként közölte az egyházmegye területén fekvő plébániakerületek filiáinak beosztását, és adott közre egy helységnévtárat esperesi kerületek szerinti csoportosításban. A kötetet személy- és helynévmutató, valamint a felekezetek és szerzetesrendek mutatója zárja.

Úgy vélem, a fenti bemutatást követően nem szükséges különösebb indoklás ahhoz, hogy konklúzióként azt emeljük ki: a kötet, valójában kézikönyv egyedülálló és egyben mintaadó egy egyházmegye igazgatástörténeti, prozopográfiai feldolgozásában, amely megállapítást csak elmélyítenek a kötethez tartozó térképmelléletek.

(ism.: Dominkovits Péter)

Magyarország és a római Szentszék. II.

Vatikáni magyar kutatások a 21. században.

Szerk.: Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás.

Bp.–Róma, MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Gondolat, 2017.

(Collectanea Vaticana Hungariae, 15.) 462 old.

2016 augusztusában Pécsen rendezték meg a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszust, melynek keretén belül került sor a *Vatikáni magyar kutatások a 21. században* című szimpóziumra. Az itt elhangzott előadások tanulmányra átdolgozott változatai jelentek meg tavaly a *Collectanea Vaticana Hungariae* sorozat 15., egyben a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport első kötetében. Az újonnan alakult kutatócsoport számára programadó kötet tematikája jól szemlélteti a közeljövőben megvalósuló kutatások tervezett irányait. TUSOR PÉTER előszava után a kötetben helyet kapó 15 tanulmány kronológiai rendben követi egymást.

A kötet első, s így időrendben a legkorábbi témát feldolgozó tanulmánya MALÉTH ÁGNES: *I. Károly és a pápaság kapcsolatai a vatikáni források tükrében* címmel a szerző széleskörű vatikáni forrásokon alapuló, részben magyar kutatók számára eddig ismeretlen forrásokat feltáró kutatásának eredménye. Új nézőpontból közelíti meg a korszak politikáját: három egyházfő (V. Kelemen, XXII. János és XII. Benedek) beneficiális politikáját vizsgálja, mely során forrásbázisul a kutatásai során összegyűjtött, több mint 200 egyházi javadalommal kapcsolatban hozott intézkedés szolgál. A javadalomadómozgási politika elemzése során külön vizsgálja a nagyobb és kisebb javadalmakat, adatait a jobb szemléltetés érdekében táblázatos és diagramm formában is közli. A szerző szempontrendszerei között megjelenik a diplomáciai események beneficiális politikára gyakorolt hatása, valamint az a tény, hogy sokszor maga I. Károly volt az, aki kinevezésre ajánlotta a később pápa által kijelölt személyt. Végül több példával szemlélteti, hogy a pápai kinevezés ellenére sokszor a kinevezettnek